

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נא-נב, תש"ס-תשס"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

קטרינה מולודיצה

ב"ספר הקבצנים" כותב מנדלי כך:

כמה עניים מעניי מקומנו, שפגשתי, לא הספיקו לגמור את ההלל על אודיסה, אף על פי שאיני יודע מה מתענוגי העולם הזה מצאו להם בה. אדם אחד מהם הסביר לי מה בין עני שבעיירות אצלנו ובין עני הדר כאן. שם העני אוכל פת חרבה ברגזה ובדאגה, וכאן הוא אוכל את פתו והכתרינה¹ מנגנת לו. הכתרינה באודיסה היא במעלה העליונה ומצויה בכל מקום. ברחובות תתן קולה הכתרינה, בבתי משתה – הכתרינה, בקרקסאות – הכתרינה, ובבתי הכנסת, להבדיל, אף שם הכתרינה. תשואות מלאה אודיסה, כתרינה מלאה-דיצה, פסנתרין וסומפונייה מצויים בה, תרועה וקול זמרה.¹

מהי אותה כתרינה המנגנת באודסה? בהופעתה הראשונה בקטע הטיל בה מנדלי גרשיים, סימן המשמש, כידוע, עוד מימי הביניים להבלטת מילה לועזית בתוך טקסט עברי. ואכן, קאטארינע (או קאטירינע, או בצורת ההקטנה קאטארינקע) פירושו ביידיש "תיבת נגינה". המילה נשאלה ליידיש מן השפות הסלאביות – הפולנית והאוקראינית המערבית. קטרינה הוא שם אישה נפוץ בקרב הרוסים והאוקראינים (ובגרסות הגייה שונות, כגון Catherine, הוא משמש גם בארצות אירופה האחרות). התופעה של שם פרטי ההופך כינוי עממי לחפץ ידועה בשפות השונות;² נראה שרגשי החיבה כלפי חפצים מסוימים הם שגורמים לדוברים לתת כינויים "אנושיים" שכאלה, ובפרט כינויים שהם שמות נשים. השם קטרינה היה חביב במיוחד על בני העמים הסלאביים: הוא עצמו היה לשם כלי הנגינה בפולנית, ושם החיבה הגזור ממנו, קטיושה, היה בתקופה מאוחרת יותר לשם סוג התותח ברוסית. כתרינה זו שבדברי מנדלי, ואף הצירוף "כתרינה מלאה-דיצה" המוזכר בקטע זה, מרמזים לשיר היהודי העממי שנתחבר באזור אוקראינה במאה התשע-עשרה, ושמו "קטרינה מולודיצה". מילות השיר מעורבות משלוש

* יסודו של מאמר זה במכתב תשובה של המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית שנשלח אל גבי רחל ארבל מבית התפוצות במענה לשאלתה בעניין זה.

שפות, עברית, יידיש ואוקראינית, וכל תוכנו בנוי על משחק מילים. יהודי הולך ביער ושומע את השירה הזאת: "קטרינה, מולודיצה, פּוֹדִי סוּדָּה!" – 'קטרינה, בת החיל, בואי הנה'. האיש חושב ששמע בת קול המעבירה לו מסר חשוב, כמובן בלשון הקודש, והוא מתחיל לפענח את הצליל על פי העברית ההגויה בפיו במבטא אשכנזי (לפי גרסה אחרת של השיר הוא אף הולך אל רבו לקבל ממנו את פירוש המילים ה"נכון"). וכך היא לשון השיר כולו:³

אני הלכתי ביער ושמעתי בת־קול:

קאַטערינאַ, מאָלאָדיציאַ, פּאַידי סיוּדאַ!"

קאַטערינאַ, מאָלאָדיציאַ, פּאַידי סיוּדאַ! –

וואָס מיינט מען?

– כת – איז דאָך אַ כתה,

רינה – איז דאָך געזאַנג,

אין איינעם מאַכט עס:

כת רינה, מאָלאָדיציאַ, פּאַידי סיוּדאַ!

מאָלאָדיציאַ, פּאַידי סיוּדאַ! –

וואָס מיינט מען?

מלא – איז דאָך פֿול,

דיצה – איז דאָך פֿרייד.

אין איינעם מאַכט עס:

כת רינה, מלא דיצה,

פּאַידי סיוּדאַ!

פּאַידי סיוּדאַ, פּאַידי סיוּדאַ?

וואָס מיינט מען?

פֿדִית – דו האָסט דאָך אויסגעלייזט,

שְׂדִי – גאָטעניו אַליין...

אין איינעם מאַכט עס:

כת רינה, מלא דיצה,

פֿדִית שְׂדִי!

אַ כתה פון געזאַנג פֿול מיט פֿרייד,

האָסט אונדז אויסגעלייזט, גאָטעניו!

שריט זשע אַלע, אַלע אין איינעם:

זינגט זשע פֿריילעך אַט אַזוי:

כת רינה, מלא דיצה,

פֿדִית שְׂדִי!

קט – פירושו 'כיתה', סובר היהודי, **רינה** – הרי זאת 'רינה', **ומולודיצה** על פי הבנתו, פירושו 'מלא דיצה'. צירופים עבריים הקרובים בצלילם למילה הלועזית שהם באים לתרגם היו נפוצים בספרות המאה התשע-עשרה; חלקם, כמו הצירוף הזה, נותרו בגדר שעשוע ספרותי בלבד, וחלקם, כמו **חולי-רע**, פשטו ושימשו בעברית שנים רבות לאחר המצאתם.

את הצירוף **פודי סודה** חילק היהודי בדמיונו חלוקה חדשה. שלוש ההברות הראשונות נתפרשו כפועל "פְּדִיתָ" (בהגייה אשכנזית podiso). ומהו "דִּי"? "גאָטעני אליין", אומר היהודי, כלומר 'ה' היחיד'. קשה להבין איך הגיע למסקנה הזאת. בגרסה המודפסת באנתולוגיית השירים ביידיש שממנה העתקנו לכאן את השיר ואת תוויו נוספה במקום זה הברה ו"דִּי" שונה ל"שְׂדִי", אחד משמות ה', ואולם בביצועים המוכרים לנו ההברה הנוספת הזאת אינה נשמעת. על פי הגרסה שבאנתולוגיה הנזכרת כך יצא אפוא הטקסט העברי: "כת רינה מלא דיצה פדית שדי", וכפי שהבית האחרון מסיים והולך:

כת רינה מלאה דיצה,

פְּדִיתְנוּ אֱלֹהֵינוּ!

קראו נא כולכם, כולכם יחדיו,

שירו נא כולכם, כך ולא אחרת:

כת רינה מלא דיצה,

פדית שדי!

הערות

1. כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, תל-אביב תש"ז, עמ' קלד-קלה.
2. על התופעה בעברית ראה גב"ע צרפתי, כלשון עמי, ירושלים תשנ"ז, עמ' 210-212.
3. הועתק לכאן מתוך אַנטאָלאָגיע פון יידישע פאָלקסלידער, כרך ג, ירושלים תשמ"ה, עמ' 146-147, והרי תווי השיר בתחילתו:

Andante Rubato ♩ = 63

A ni ho - lakh - ti ba - ya - ar ve - sho - ma - ti bas koyl;

Ka - te - ri na, mo - lo - di - tsya, poy - di syu - da. Ka - te -

- ri - na, mo - lo - di - tsya, poy - di syu - da... vos ineynt men?